

2025. 12 (5)

Asian Journal

"STEPPE PANORAMA"

ISSN 2710-3994

ISSN 2710-3994 (online)

Құрылтайшысы және баспагері: Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Ғылыми журнал Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрлігінің Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитетінде 2025 ж. 5 сәуірде тіркелген. Тіркеу нөмірі № KZ91VPY00116246. Жылына 6 рет жарияланады (электронды нұсқада).

Журналда тарих ғылымының *келесі бағыттары* бойынша ғылыми жұмыстар жарияланады: тарих, этнология.

Жарияланым тілдері: қазақ, орыс, ағылшын.

Редакция мен баспаның мекен-жайы:

050010 Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй

ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Тел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

Журнал сайты: <https://ajspiie.com>

© Ш.Ш. Уәлиханов атындағы
Тарих және этнология институты 2025
© Авторлар ұжымы, 2025

БАС РЕДАКТОР

Қабылдинов Зиябек Ермұқанұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР ҒЖБМ ҒКШ.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының бас директоры. (Қазақстан)

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА

Аутрам Алан (Outram Alan) — археология ғылымдарының докторы, Эксетер университеті, тарих және археология кафедрасының профессоры. (Ұлыбритания)

Аширов Адхамжон Азимбаевич — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Өзбекстан Республикасы Ғылым академиясының Тарих институтының Этнология және антропология орталығының меңгерушісі. (Өзбекстан)

Әбіл Еркін Аманжолұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР Парламенті Мәжілісінің депутаты. (Қазақстан)

Әлімбай Нұрсан — тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының бас ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

Вернер Кунтһиа (Werner Cynthia) — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Техас университеті. (АҚШ).

Дайнер Александр (Diener Alexander) — тарих ғылымдарының докторы, профессор. Канзас университеті. (АҚШ)

Жаркен Айгүл Мәлікқызы — тарих ғылымдарының докторы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университетінің профессоры. (Қазақстан)

Көкебаева Гүлжауһар Какенқызы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті. (Қазақстан)

Кригер Виктор (Kriege Viktor) — тарих ғылымдарының докторы, Нюрнбергтегі Бавариялық немістер мәдени орталығының (BKDR) ғылыми қызметкері. (Германия)

Оайон Изабель (Ohayon Isabelle) — тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, CERCEC директорының орынбасары, Францияның Ұлттық ғылыми зерттеу орталығының (CNRS) қызметкері. (Франция)

Сабурова Татьяна — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Индиана университеті. (АҚШ)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) — PhD, Оксфорд университетінің профессоры. (Ұлыбритания)

Мунинов Ашірбек Құрбанұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Ислам тарихы, өнер және мәдениет ғылыми-зерттеу орталығының аға ғылыми қызметкері IRCICA – İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi. (Түркия)

Римантас Желвис (Želvys Rimantas) — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Вильнюс педагогикалық университеті. (Литва)

Смағұлов Оразақ Смағұлұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Балон ғылым академиясының корр.-мүшесі, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы сыйлықтың лауреаты, ғылым мен техниканың еңбек сіңірген қайраткері, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Қазақстан)

Таймағамбетов Жәкен Қожахметұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР Ұлттық музейі. (Қазақстан)

Томохико Уяма — PhD, Хоккайдо университетінің Славян және Еуразиялық зерттеулер орталығының профессоры (Жапония)

Ян У. Кэмпбелл (Ian W. Campbell) — PhD, Калифорния университетінің профессоры (АҚШ)

ЖАУАПТЫ РЕДАКТОР

Қайпбаева Айнагүл Толғанбайқызы — тарих ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының жетекші ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

ҒЫЛЫМИ РЕДАКТОРЛАР

Қапаева Айжан Тоқанқызы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының Бас ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

Кубеев Рустем Жаулыбайұлы — Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

ТЕХНИКАЛЫҚ ХАТШЫ

Копеева Сания Жуматайқызы — магистр, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының қызметкері. (Қазақстан).

ISSN 2710-3994 (online)

Учредитель и издатель: РГП на ПХВ «Институт истории и этнологии им.Ч.Ч. Валиханова»
Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан

Научный журнал зарегистрирован в Комитете связи, информатизации и информации
Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан, свидетельство
о регистрации:

№ KZ91VPY00116246 от 03.04.2025 г. Публикуется 6 раз в год (в электронном формате).

В журнале публикуются научные работы *по следующим направлениям* исторической науки:
история, этнология.

Языки публикации: казахский, русский, английский.

Адрес редакции и издательства:

050010 Республика Казахстан, г. Алматы, ул. Шевченко, д. 28

РГП на ПХВ Институт истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова КН МНВО РК

Тел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

Сайт журнала: <https://ajspiie.com>

© Институт истории и этнологии
имени Ч.Ч. Валиханова, 2025

© Коллектив авторов, 2025

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Кабульдинов Зиябек Ермуханович — доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, генеральный директор Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова КН МНВО РК. (Казахстан)

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Абиль Еркин Аманжолович — доктор исторических наук, профессор, Депутат Мажилиса Парламента РК. (Казахстан)

Алимбай Нурсан — кандидат исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан)

Аутрам Алан (Outram Alan) — доктор археологических наук, профессор департамента археологии и истории Университета Эксетера. (Великобритания)

Аширов Адхамжон Азимбаевич — доктор исторических наук, профессор, заведующий Центром этнологии и антропологии Института истории Академии наук Республики Узбекистан. (Узбекистан)

Вернер Синтия (Werner, Cynthia) — доктор исторических наук, профессор. Техасский университет. (США)

Дайнер Александр (Diener Alexander) — доктор исторических наук, профессор. Канзасский университет (США)

Жаркен Айгуль Маликовна — доктор исторических наук, профессор Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилёва. (Казахстан)

Исмагулов Оразак Исмагулович — доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, член-корр. Болонской академии наук, лауреат премии им. Ч.Ч. Валиханова, заслуженный деятель науки и техники, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева. (Казахстан)

Кокебаева Гульжаухар Какеновна — доктор исторических наук, профессор Казахского национального педагогического университета имени Абая. (Казахстан)

Кригер Виктор (Kriege Viktor) — доктор исторических наук, научный сотрудник Баварского культурного центра немцев (BKDR) в Нюрнберге. (Германия)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) — PhD, профессор Оксфордского университета. (Великобритания)

Муминов Аширбек Курбанович — доктор исторических наук, профессор, старший научный сотрудник Исследовательского центра исламской истории, искусства и культуры. IRCICA – İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi. (Турция)

Оайон Изабель (Ohayon Isabelle) — кандидат исторических наук, профессор, заместитель директора CERCEC, сотрудник Национального центра научных исследований Франции (CNRS). (Франция)

Римантас Желвис (Želvys Rimantas) — доктор педагогических наук, профессор, Вильнюсский педагогический университет. (Литва)

Сабурова Татьяна — доктор исторических наук, профессор, Университет Индианы. (США)

Таймагамбетов Жакен Кожаметович — доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, Национальный музей РК. (Казахстан)

Томохико Уяма — PhD, профессор Центра славяно-евразийских исследований Хоккайдского университета (Япония)

Ян Кэмпбелл (Ian W. Campbell) — PhD, профессор Калифорнийского университета (США)

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР

Каипбаева Айнагуль Толганбаевна — кандидат исторических наук, ведущий научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан)

НАУЧНЫЕ РЕДАКТОРЫ

Капаева Айжан Токановна — доктор исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан).

Кубеев Рустем Джаулыбайулы — научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан).

ТЕХНИЧЕСКИЙ СЕКРЕТАРЬ

Копеева Сания Жуматаевна — магистр, сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан).

ISSN 2710-3994 (online)

Founder and publisher: RSE on REM "Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology" of the Committee of Science of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan

The scientific journal is registered at the Committee for Communications, Informatization and Information of the Ministry for Investments and Development of the Republic of Kazakhstan, registration certificate: No. KZ91VPY00116246 dated 03.04.2025. The journal is published 6 times a year (in electronic format).

The journal publishes scientific works in the *following areas* of historical science: history, ethnology.

Publication languages: Kazakh, Russian, English.

Editorial and publisher address:

28 Shevchenko Str., 050010, Almaty, Republic of Kazakhstan

RSE on REM Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology CS MSHE of the Republic of Kazakhstan

Tel.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

Journal website: <https://ajspiie.com>

© Ch.Ch. Valikhanov Institute
of History and Ethnology, 2025
© Group of authors, 2025

EDITOR-IN-CHIEF

Kabuldinov Ziabek Ermukhanovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, General Director of Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology SC MSHE RK. (Kazakhstan)

EDITORIAL BOARD

Abil Yerkin Amanzholovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Member of the Mazhilis of the Parliament of the RK. (Kazakhstan)

Alimbay Nursan — Candidate of Historical Sciences, Professor, Chief Researcher at the Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

Azimqulov Javohir — Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Center for Ethnology and Anthropology at the Institute of History, Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan. (Uzbekistan)

Diener Alexander — Doctor of Political Science, Professor, University of Kansas. (USA)

Ian W. Campbell — PhD, Professor at the University of California (USA)

Ismagulov Orazak Ismagulovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Corresponding Member of Bologna Academy of Sciences, winner of Ch.Ch. Valikhanov Award, Honored Worker of Science and Technology, Professor of L.N. Gumilyov University. (Kazakhstan)

Kokebayeva Gulzhaukhar Kakenovna — Doctor of Historical Sciences, Professor at the Abai Kazakh National Pedagogical University. (Kazakhstan)

Kriege Viktor — Doctor of Historical Sciences, Researcher at the Bavarian Cultural Center of Germans (BKDR) in Nuremberg. (Germany)

Morrison Alexander — PhD, Professor, University of Oxford. (UK)

Muminov Ashirbek Kurbanovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Senior Researcher at the Research Center for Islamic History, Art and Culture. IRCICA (İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi). (Turkey)

Ohayon Isabelle — Candidate of Historical Sciences, Professor, Deputy Director of CERCEC, Researcher at the French National Center for Scientific Research (CNRS). (France)

Outram Alan — Doctor of Archaeological Sciences, Professor in the Department of Archaeology and History at University of Exeter. (Britain)

Rimantas Želvys — Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vilnius Pedagogical University. (Lithuania)

Saburova Tatiana — Doctor of Historical Sciences, Professor, Indiana University. (USA)

Taimagambetov Zhaken Kozhakhmetovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, National Museum of the Republic of Kazakhstan. (Kazakhstan)

Werner, Cynthia — Doctor of Historical Sciences, Professor, Texas university. (USA)

Tomohiko Uyama — PhD, Professor at the Slavic-Eurasian Research Center, Hokkaido University. (Sapporo, Japan)

Zharken Aigul — Doctor of Historical Sciences, Professor at L.N. Gumilyov Eurasian National University. (Kazakhstan)

EXECUTIVE EDITOR

Kaipbayeva Ainagul Tolganbayevna — Candidate of Historical Sciences, leading researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology (Kazakhstan).

ACADEMIC EDITOR

Kapaeva Aizhan Tokanovna — Doctor of Historical Sciences, Professor, Chief Researcher at the Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

Kubeyev Rustem Dzhaulybayuly — researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

TECHNICAL SECRETARY

Kopeyeva Saniya Zhumataevna — Master's, researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

ЭТНОЛОГИЯ/АНТРОПОЛОГИЯ / ETHNOLOGY/ANTHROPOLOGY

Published in the Republic of Kazakhstan
Asian Journal “Steppe Panorama”
Has been issued as a journal since 2014
ISSN 2710-3994.
Vol. 12. Is. 5, pp. 1545-1559, 2025
Journal homepage: <https://ajspiie.com>

FTAXP / MPHTI / IRSTI 03.41.91
https://doi.org/10.51943/2710-3994_2025_12_5_1545-1559

SARYTAU RITUAL AND BURIAL COMPLEX (RESULTS OF THE 2021 ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS)

Umitkaliyev Ulan¹, Duysenbai Daniyar^{2*}, Kassenali Aybar³

¹L.N. Gumilyov Eurasian National University
(2, Satpaev Str., 010000 Astana, Republic of Kazakhstan)
Candidate of Sciences (History), Associate Professor
 <https://orcid.org/0000-0001-7828-1381>. E-mail: uumitkaliyev@bk.ru

²National Museum of the Republic of Kazakhstan
(54, Tauelsizdik Str., 010000 Astana, Republic of Kazakhstan)
Senior Researcher
 <https://orcid.org/0000-0002-3461-1390>. E-mail: daniar_db88@mail.ru

*Corresponding author

³Center for Research and Preservation of Cultural Heritage
(11, Kaldayakov Str., 010000 Astana, Republic of Kazakhstan)
Researcher, Doctor of Philosophy
 <https://orcid.org/0000-0001-8392-9007>. E-mail: a.kassenali@gmail.com

© Valikhanov IHE, 2025

© Duysenbai D., Umitkaliyev U., Kassenali A., 2025

Abstract. *Introduction:* One of the most widespread types of archaeological monuments on the territory of Kazakhstan is the complexes of kurgans with “mustaches” (stone extensions). Although the distribution area of these monuments extends beyond Kazakhstan, their main concentration is within the Saryarka region. At present, researchers associate the kurgans with “mustaches” with the Saka, Hunnic, and Turkic periods. The article presents the results of archaeological investigations conducted in 2021 at the Sarytau burial ground of “mustached” kurgans. *Purpose and objectives of the study:* The aim of the study is to determine the chronological framework of the complex of “mustached” kurgans in Eastern Saryarka. To achieve this goal, the following tasks were set: to identify the architectural features of the monument; to clarify its cultural and chronological affiliation; and, by involving interdisciplinary methods, to address the issues of precise dating of the monument. *Research methods:* In the study of the “mustached” kurgans, standard methods of field archaeological excavations were fully applied. A comparative analysis was conducted based on previously studied monuments. The age of the site was determined using natural science methods. *Results.* The burial ground is located in the territory of Abai Region, Zharma District. The site consists of a “mustached” kurgan and four earthen mounds. The “kurgan with stone chains” includes two mounds arranged along the west–east axis. Two stone chains extend eastward from the eastern mound. During archaeological excavations, a stone cist was discovered beneath the western mound, containing a human skeleton oriented along the NNW–SSE axis. In the eastern mound, fragments of pottery and

animal bones were found. A fragment of a clay vessel was also discovered at the end of the northern chain. Radiocarbon analysis of the human bones from the western mound indicated a date corresponding to the middle of the 4th to the beginning of the 3rd century BCE. The results of animal bone analysis from the eastern mound suggest a date corresponding to the end of the 2nd century BCE. *Conclusion.* Based on the results of the study, the authors conclude that the main mound of the complex and the satellite kurgan belong to the same chronological period. The burial construction, ritual materials, and the results of interdisciplinary research demonstrate similarities with the funerary structures of the Late Saka or Korgantas periods.

Key words: Eastern Saryarka, Early Iron Age, Kurgantas period, kurgan with “mustache”, ceramic vessel, ritual complex, interdisciplinary research

Acknowledgements. This article was prepared within the framework of the grant-funded research project of the Committee of Science under the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan, titled BR24992916 “Comprehensive historical and archaeological research of the Abay region”.

For citation: Umitkaliyev U., Duysenbai D., Kassenali A. Sarytau ritual and burial complex (results of the 2021 archaeological investigations) // Asian Journal “Steppe Panorama”. 2025. Vol. 12. No. 5. Pp. 1545–1559. (In Kaz.). DOI: 10.51943/2710-3994_2025_12_5_1545-1559

САРЫТАУ ҒҰРЫПТЫҚ-ЖЕРЛЕУ КЕШЕНІ (2021 ЖЫЛҒЫ АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕРДІҢ НӘТИЖЕЛЕРІ)

Үмітқалиев Ұлан¹, Дүйсенбай Данияр^{2*}, Қасенәлі Айбар³

¹Л.Н. Гумилев ат. Еуразия ұлттық университеті
(2-үй, Сатпаев көш., 010000 Астана, Қазақстан Республикасы)
Тарих ғылымдарының кандидаты, доцент

 <https://orcid.org/0000-0001-7828-1381>. E-mail: uumitkaliyev@bk.ru

²Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі
(54-үй, Тәуелсіздік көш., 010000 Астана, Қазақстан Республикасы)
Аға ғылыми қызметкер

 <https://orcid.org/0000-0002-3461-1390>. E-mail: daniar_db88@mail.ru

*Автор-корреспондент

³Мәдени мұраны зерттеу және сақтау орталығы
(11-үй, Ш. Қалдаяқов көш., 010000 Астана, Қазақстан Республикасы)
Ғылыми қызметкер, PhD докторы

 <https://orcid.org/0000-0001-8392-9007>. E-mail: a.kassenali@gmail.com

© Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты, 2025

© Үмітқалиев Ұ., Дүйсенбай Д., Қасенәлі А., 2025

Аңдатпа. *Kipicne.* Қазақстан территориясында кең таралған ескерткіштердің бірі – «мұртты» обалар кешені. Аталған ескерткіштердің таралу аймағы Қазақстан аумағынан да тыс аймақтарды қамтып жатқанымен, негізгі таралуы ошағы Сарыарқа жері. Қазіргі таңда зерттеушілер «мұртты» оба кешені сақ, ғұн, түркі дәуірлерімен байланыстырылып отыр. Мақалада 2021 жылы Сарытау қорымындағы «мұртты» оба жүргізілген археологиялық зерттеулер бойынша мәліметтер ұсынылып отыр. *Зерттеудің мақсаты мен міндеттері.* Зерттеудің мақсаты – Шығыс Сарыарқадағы «мұртты» оба кешенінің хронологиялық мерзімдерін анықтау. Сол мақсатта қол жеткізуде мынадай міндеттер қойылды. Ескерткіштің архитектуралық жағынан ерекшеліктерін анықтау. Екіншісі, нысанның мәдени әрі хронологиялық тиесілігін нақты анықтау өзекті мәселе болып табылады. Пәнаралық зерттеулерді қатыстыру арқылы нақты мерзімделік мәселелерін көтеру. *Зерттеу әдістері.*

«Мұртты» обаларды зерттеуде далалық археологиялық қазба жұмыстарының әдістері толықтай сақталып, зерттеуге алынды. Бұрын зерттелген ескерткіштерді қарастыра отырып, салыстырмалы талдау жұмыстары жасалды. Жаратылыстану әдістерін қолдана отырып, ескерткіштің жасы анықталды. *Нәтижелері.* Қорым Абай облысы, Жарма ауданы аумағында орналасқан. Ескерткіш «мұртты» обадан және 4 топырақты үйіндіден құралған. «Тас тізбекті» оба батыс-шығыс тізбекте орналасқан 2 обадан тұрады. Шығыс үйіндіден шығысқа қарай 2 тас тізбек тартылған. Археологиялық қазба зерттеулері барысында батыс обаның үйіндісі астынан тас жәшік табылды. Оның ішінде солтүстік-оңтүстік бағытта жатқан адам сүйегі жерленген. Шығыс обадан ыдыс сынықтары мен мал сүйегінің бөліктері шықты. Солтүстік тізбектің аяқ жағынан да қыш ыдыс бөлігі анықталды. Хронологиялық уақыты жағынан батыс обадасы адам сүйегі б.з.д. 4 ғасырдың ортасы мен 3 ғасырдың басы мерзімі көрсетіп тұр. Шығыс үйіндідегі жануар сүйегінің нәтижелері б.з.д. 2 ғасырдың аяғы уақытын беріп тұр. *Қорытынды.* Ұсынылып отырған зерттеу жұмыстарының нәтижесіне сәйкес авторлар кешендегі негізгі үйінді мен «мұртты» оба бір кезеңге жататын құрылыстар екендігі жайлы пікірді алға тартып отыр. Батыс және шығыс үйіндіден алынған радиокөміртекті талдаулар және жерлеу құрылысы мен ғұрыптық материалдар, пәнаралық зерттеу нәтижелері ескерткіштің соңғы сақ немесе қорғантас кезеңінің жерлеу құрылыстарымен ұқсастығын көрсетеді.

Түйін сөздер: Шығыс сарыарқа, ерте темір дәуірі, қорғантас, «мұртты» оба, қыш ыдыс, ғұрыптық кешен, пәнаралық зерттеулер

Алғыс. Мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитетінің қаржыландыру аясында дайындалды. Жоба атауы BR24992916 «Абай облысын кешенді тарихи-археологиялық зерттеу».

Дәйексөз үшін: Үмітқалиев Ұ., Дүйсенбай Д., Қасенәлі А. Сарытау ғұрыптық-жерлеу кешені (2021 жылғы археологиялық зерттеулердің нәтижелері) // Asian Journal “Steppe Panorama”. 2025. Т. 12. № 5. 1545–1559 бб. (Қазақш.). DOI: 10.51943/2710-3994_2025_12_5_1545-1559

САРЫТАУСКИЙ ПОМИНАЛЬНО-ПОГРЕБАЛЬНЫЙ КОМПЛЕКС (РЕЗУЛЬТАТЫ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ 2021 ГОДА)

Умиткалиев Улан¹, Дүйсенбай Данияр^{2*}, Касенали Айбар³

¹Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилёва

(д. 2, ул. Сатпаева, Астана, Республика Казахстан)

Доцент, кандидат исторический наук

 <https://orcid.org/0000-0001-7828-1381>. E-mail: uumitkaliev@bk.ru

²Национальный музей Республики Казахстан

(д. 54, ул. Тәуелсіздік, Астана, Республика Казахстан)

Старший научный сотрудник

 <https://orcid.org/0000-0002-3461-1390>. E-mail: daniar_db88@mail.ru

*Автор-корреспондент

³Центр исследования и сохранения культурного наследия

(д. 11, ул. Ш. Калдаякова, Астана, Республика Казахстан)

Научный сотрудник, PhD доктор

 <https://orcid.org/0000-0001-8392-9007>. E-mail: a.kassenali@gmail.com

© ИИЭ им. Ч.Ч. Валиханова, 2025

© Умиткалиев У., Дүйсенбай Д., Касенали А., 2025

Аннотация. Введение. На территории Казахстана одним из широко распространённых типов памятников являются комплексы курганов с «усами». Несмотря на то, что ареал распространения данных памятников выходит за пределы Казахстана, их основная зона сосредоточения приходится на территорию Сарыарки. В настоящее время исследователи связывают курганы с «усами» с сакским, гуннским и тюркским периодами. В статье представлены материалы археологических исследований, проведённых в 2021 году на Сарытауском могильнике курганов с «усами». **Цель и задачи исследования.** Цель исследования – определить хронологические рамки комплекса курганов с «усами» Восточной Сарыарки. Для достижения этой цели были поставлены следующие задачи: определить архитектурные особенности памятника; уточнить культурную и хронологическую принадлежность объекта; с привлечением междисциплинарных методов рассмотреть вопросы точной датировки памятника. **Методы исследования.** При изучении курганов с «усами» были применены методы полевых археологических раскопок, полностью соблюдавшие стандартные методики. На основе анализа ранее исследованных памятников был проведён сравнительный анализ. Возраст памятника определён с использованием естественнонаучных методов. **Результаты.** Могильник расположен на территории Абайской области, Жарминского района. Памятник состоит из кургана с «усами» и четырёх земляных насыпей. Курган с каменными цепочками включает два кургана, расположенные в западно-восточном направлении. От восточной насыпи к востоку вытянуты две каменные цепочки. В ходе археологических раскопок под насыпью западного кургана был обнаружен каменный ящик, внутри которого находился человеческий скелет, ориентированный по линии ССВ-ЮЮЗ. В восточной насыпи были найдены фрагменты керамической посуды и остатки костей животных. В северной цепочке также был обнаружен фрагмент глиняного сосуда. Радиоуглеродный анализ костей человека из западного кургана показал дату середины IV – начала III века до н.э. Результаты анализа костей животных из восточной насыпи указывают на конец II века до н.э. **Заключение.** Согласно результатам представленного исследования, авторы приходят к выводу, что основная насыпь комплекса и курган-спутник относятся к одному времени. Погребальная конструкция, ритуальные материалы и результаты междисциплинарных исследований демонстрируют сходство с погребальными сооружениями поздне-сакского или коргантасского периодов.

Ключевые слова: Восточная Сарыарка, ранний железный век, Коргантасский период, курган с «усами», керамический сосуд, культовый комплекс, междисциплинарные исследования

Благодарность. Статья подготовлена в рамках финансирования Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан. Название проекта: BR24992916 «Комплексные историко-археологические исследования области Абай».

Для цитирования: Умиткалиев У., Дуйсенбай Д., Касенали А. Сарытауский поминально-погребальный комплекс (результаты археологических исследований 2021 года) // Asian Journal “Steppe Panorama”. 2025. Т. 12. № 5. С. 1545–1559. (На Каз.).

DOI: 10.51943/2710-3994_2025_12_5_1545-1559

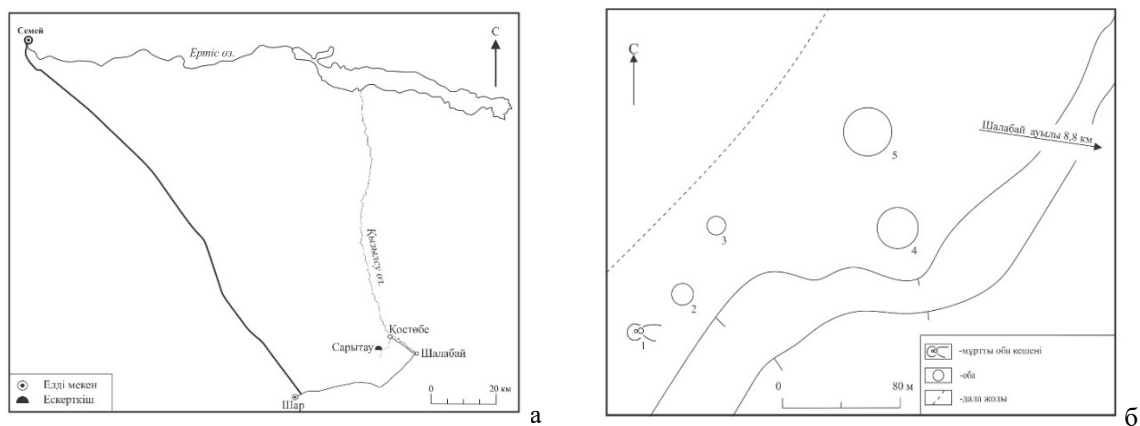
Кіріспе

Қазба жұмыстары барысында 2021 жылы Абай облысы, Жарма ауданында Сарытау қорымындағы «мұртты» оба зерттелді. Ескерткіш Абай облысы, Жарма ауданы, Сарытау ауылының аумағында, бұрынғы Қостөбе ауылынан оңтүстік-батысқа қарай 4,5 км жерде орналасқан. Сарытау ескерткіші таулы өңірдің жазық бөлігінде, Сартымбек өзенінің қазіргі құрғап қалған арнасынан батысқа қарай шамамен 100 метр жерде, өзеннің жоғарғы терассасында орналасқан. Нысанның абсолюттік биіктігі теңіз деңгейінен 360 метрді құрайды.

«Мұртты оба» кешені оңтүстік Орал мен Мұғалжар тауы, Алтай мен Тарбағатай тауларына дейін, Солтүстік Қазақстанның орманды дала аймағынан Оңтүстік Қазақстанға дейін алып жатқан, Сарыарқа аумағына таралған ғұрыптық-жерлеу кешені. Батысында «негізгі» және шығысындағы қосымша үйіндіден тұратын кешеннен шығысқа қарай 2 тас тізбек тартылған. Көптеген көрнекті ғалымдар «мұртты» обалардың таралу ареалы, мәдени әрі

хронологиялық тиесілігі, семантикасы секілді негізгі мәселелері бойынша ізденістер жүргізіп, ғылыми пікірлерін жазып қалдырған болатын. Соның ірілері Ә.Х. Марғұлан, М.К. Қадырбаев, Ә.М. Оразбаев, Ф.Х. Арсланова, А.З. Бейсенов және тағы басқа зерттеушілер тарапынан зерттеліп, «мұртты» обалар бойынша ғылыми пікірлер келтірілген болатын (Марғұлан, 1966; Қадырбаев, 1959; Оразбаев, 1969; Арсланова, 1975; Ақынжанов, 1977; Боталов, т.б., 2006; Бейсенов, 2020; Грудочко, 2018).

Мақаланың мақсаты – Сарытау «мұртты» оба кешенінің мәдени атрибутын анықтау, архитектуралық құрылысын зерттеу және хронологиялық мерзімі бойынша материалдар алу. Осы бағытта Сарытау «мұртты» оба кешенінде археологиялық қазба жұмыстары жүргізу және одан табылған заттарды пәнаралық талдау арқылы зерттеу міндеттері еніп отыр. Ескерткіштің ғұрыптық мәндегі жерлеу ескерткіш түріндегі таралу аймағы шығыс Сарыарқа жерін толықтай алып жатыр. Қазіргі кезге дейін «мұртты» обалар бойынша бірқатар кешенді нысандар зерттеліп, ғылыми пікірлер мен тұжырымдар қалыптасты. Соның ішінде Сарытау нысаны батысында адам жерленген оба түрінде болса, шығысындағы үйінді ғұрыптық жоралғы сипаттында жасалған. Типологиялық бөлу бойынша «мұртты» оба кешені 2-ші типке жатады. Мұндай типтік бөліністерді еліміздің және шетелдік бірқатар зерттеушілер жасаған болатын (Қадырбаев, 1966; Оразбаев, 1969; Боталов, т.б., 2006; Бейсенов, 1997; Грудочко, 2020). Өзара сәл өзгеріс болғанымен жалпы типке бөлу 3 түрге бөлініп әлі күнге дейін өзектілігін жоғалтқан емес. Олардың барлығы шығысқа тартылған екі тас тізбекті құрылыстардан тұрады.

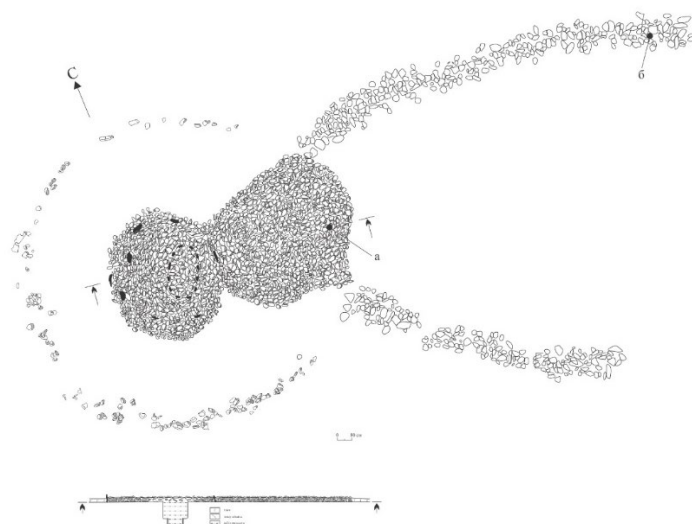

Сурет 1 – Сарытау ескерткіші. 1 – географиялық орналасу картасы; 2 – Қорымның топожоспары
[Fig. 1 – The Sarytau Site. 1 – Map of geographical location; 2 – Topographic plan of the site]

Материалдар мен әдістер

Қазба. Ескерткіш ОБ-СШ бағытта бір тізбектің бойында жатқан 5 обадан тұрады. Олар тас-топырақ үйінділі, тонау белгілері байқалмайды. № 1 нысан қорымның оңтүстігінде орналасқан «мұртты» оба болып табылады.

Ескерткіште алдымен топографиялық түсірілімдер жасалып, қорымның топографиялық орналасу ерекшеліктері анықталды. Қорымдағы 5 оба ОБ-СШ бағытта орналасқан. «Мұртты» оба қорымның оңтүстік-батысында салынған. Зерттеу нысаны болып табылатын «мұртты» обаға зерттеу жұмыстары далалық зерттеу әдістеріне сай жасалды.

Сурет 2 – Сарытау «мұртты» обасының жоспары мен қимасы
[Fig. 2 – Plan and Section of the Sarytau Barrow with «Moustache»]

«Мұртты» оба құрылысының элементтері шым қабатынан анық көрініп жатыр. Ескерткіш батыс-шығыс бағытына созылып орналасқан екі тас үйіндіден құралған. Үйінділер орташа көлемдегі тастардан тұрғызылып, үстін жұқа шым қабаты мен табиғи өсімдіктер басып жатыр, тонау іздері байқалмайды. Батыс үйіндінің өлшемдері шамамен: шығыс–батыс бағытта 6 м, солтүстік–оңтүстікте 7,5 м. Үйінді биіктігі 0,4 м. Шығысында орналасқан екінші үйіндінің өлшемдері 8x7 м, биіктігі 0,4 м.

Үйінділерді айнала бір қатарлы тас қоршау салынған. Ол ұсақ тастардан қаланып, диаметрі 15,9 м, жалпақ бөлігінің ені шамамен 1,2 м. Қоршаудың оңтүстік бөлігі жақсы сақталған, ал батыс пен солтүстік аймақтарында шеңбер тастарының бір бөлігі алынып кеткен.

Шығыс үйіндіден шығысқа қарай екі тас тізбек («мұртша») созылып жатыр. Олардың ішінде солтүстік тізбектің ұзындығы 22,8 м, оңтүстікікі 15,7 м. Солтүстік тізбек жақсы сақталған, ені 1–2,3 м аралығында, кей жерлерінде ақ кварцит тастары кездеседі. Ал оңтүстік тізбекте 0,6 м және 0,25 м болатын екі үзіліс байқалады, ені 0,8–2,35 м аралығында өзгереді.

Сурет 3 – Сарытау «мұртты» кешені. Төбеден қарағандағы көрінісі
[Fig. 3 – The Sarytau Barrow with «Moustache». View from Above]

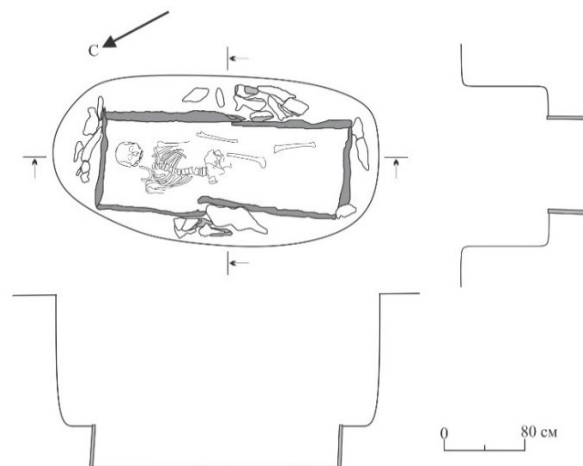
Қорымдағы № 1 «мұртты» обаға қазба жұмыстары жасалып, кешеннің аумағы тұтастай қазылды.

Кесте 1 – Сарытау қорымындағы нысандардың статистикалық өлшемдері
[Table 1 – Statistical Measurements of the Features from the Sarytau Cemetery]

№	арақашық тық, м	диаметр, м	биіктік, м
1	–	негізгі оба – 6x7,50 қосымша оба – 8x7	0,4 0,4
2	22	10	0,3
3	45	7	0,7
4	100	18	1
5	36	17	0,7

Батыс үйіндінің шөп пен бұталарын, және аздаған шым қабатын алғаннан кейін тас үйіндісі толық ашылды. Одан арғы зерттеу жұмыстары нәтижесінде үйіндінің астындағы бекітпе тастары анықталды, диаметрі 5,70 м құрады. Ең ірі бекітпе тасының өлшемі 0,60x0,40x0,10 м. Орталық әрі шығыс бөлігінен шеңбер пішіндес, диаметрі 2 м тонау шұңқырының ізі байқалды. Ары қарай зерттеу барысында тонау аймағынан 0,25 м тереңдікте, ашық қоңыр топырақ аралас тас үйіндінің арасынан жануар сүйегі табылды. Материк деңгейіне жеткеннен кейін өлшемдері 3x2,5 м-ді құрайтын ашық қоңыр түсті қабір шұңқырының дағы табылды. Шұңқыр ішінің топырағы борпылдақ, ашық қоңыр түсті. Шұңқырдың шығыс бөлігінен 0,8 м тереңдіктен сопақша, тіктөртбұрыш пішінді 6 ірі тас шықты. Өлшемдері: ұзындығы – 0,20–0,80 м, ені – 0,20–0,40 м, қалыңдығы – 0,10–0,20 м. Ары қарай зерттеу барысында 1,15 м тереңдіктен жылқының бір тісі кездесті. Жануар сүйектерінің табылуы рәсім барысында қойылып, тонау кезінде алынып кеткен ғұрыптық сүйектердің қалдықтары болуы мүмкін. Ары қарай зерттеу барысында 1,25 м тереңдіктен тіктөртбұрыш пішінді тас жәшік байқалды. Тас жәшіктің бетін жауып тұрған тақтатастары бұзылып, жәшік ішіне қарай құлап жатыр. Қазба барысында тас жәшіктің бетіне қойылған тас тақталардың орнын анықтау мүмкін болмады. Тас жәшік СШ–ОБ бағытта салынған. 6 тақтатастан қойылған, оның жан-жағы таспен қаланған. Жәшік еденіне тас төселген. Өлшемдері: ұзындығы 2,40 м, ені шығыс бөлігінде 1 м, батыс бөлігінде 0,83 м, тереңдігі 0,48 м.

Тас жәшіктің ішінде басы СШ қарата жерленген адам сүйегі табылды. Шалқасынан жатқызып жерлеген. Сақталуы жақсы. Тоналған. Бірқатар адам сүйектері жоқ. Заттай деректер табылмады. Жәшіктің тереңдігі 0,48 м. Ұзындығы 2,80м, ені 1,40 м, тереңдігі 1,73 м-ге тең. Бастың солтүстік-шығысқа қарата жерленуі ертесак кезеңіне тән емес. Соның ішінде Тасмола мәдениетінде адам басы батысқа қаратып қойылады.

Сурет 4 – Жерлеу шұңқырының жоспары мен қималары
[Fig. 4 – Plan and Sections of the Burial Pit]

Батыс үйіндінің шығысындағы үйінді тас-топырақты. Төбеде қарағанда сопақша-шеңбер тәріздес. Орташа көлемді тастардан салынған. Шым қатты басып кеткен. Тонау белгілері байқалмайды. Зерттеу барысында обаның шығыс бөлігінен материктен қыш бөліктері қойылған. Сынған. Сақталуы орташа деңгейде. Өрнексіз ыдыстардың тек түбі жақсы сақталған. Қарабайыр жасалған. Ыдыс орнынан шығысқа қарай 0,25 м-де жануар сүйегі қойылған. Қой сүйектері. Сақталуы орташа. Материк деңгейінде жатыр.

Археологиялық зерттеудің екінші легі үйінділердің «мұртшаларына» жасалды. Тізбектердің бойы толық аршылып, тас құрылыстары анықталды. Солтүстік тас тізбектің аяқ жағынан тастардың арасынан қыш ыдыс бөлігі табылды. Сақталуы өте нашар. Қара түсті. Ыдыстың қай бөлігі екендігі белгісіз. Тас тізбектің бір ерекшелігі, басында және аяқ тұсында шағын үйінділердің болмауы. Әдетте, тас тізбекті обалар шағын үйінділердің болуымен ерекшеленеді.

Сарытау «мұртты» обасы Сарыарқадағы өзге де ескерткіштер тәрізді өзіндік ерекшелікке ие қорым. Құрылыстардың орналасуы, тас тізбектердің шығысқа бағытталуы тәрізді осы уақытқа дейін белгілі көріністермен ерекшеленеді.

Әдістер.

Қорымның орналасу бойынша топографиясын анықтауда Dron Deployed қосымша бағдарламасымен DJI Mavic Pro дрон көмегімен ортофототүсірімдері жасалып, топожоспары дайындалды.

Археологиялық әдістерге сәйкес, солтүстік-оңтүстік бағытта бровка қалдырылды. Бровка арқылы қазбаның стратиграфиялық ерекшеліктері қарастырылды. Ескерткіштің тонау ізін анықтау үшін әр 0,3 м сайын 1:10 см пропорцияда сызбалары салынды.

Антропологиялық материалдарын ҚР Ұлттық музейінің антропологи Т. Қасымханова зерттеп, морфологиялық ерекшеліктерін анықтап берді. Зерттеулер антропологиялық әдістер бойынша қарастырылды (Алексеев, Дебетс, 1964; Алексеев, 1966). Палеоантропологиялық талдаулар барысында жерленген адамның жынысы, жасы тәрізді ерекшеліктер анықталды.

«Мұртты» обаның салыну мерзімі археология ғылымындағы негізгі шешілмей келе жатқан мәселелердің бірі. Батыс үйіндідегі адам сүйегінен және шығыс обадағы материкте орналасқан жануар сүйегінен хронологиялық уақытын анықтау үшін бір-бірден сараптамалық үлгі алынды. Сараптамалық талдаулар Литвадағы (Вильнюс) Vilnius Radiocarbon ғылыми зерттеу ұйымында жасалды (Др. Ю. Паужолис) тарапынан жасалды.

Талқылау

«Мұртты» оба кешеніне жүйелі түрде қазба жұмыстарының жүргізілуі Ә.Х. Марғұлан есімімен байланысты. Тас тізбекті обаларға ғылыми тұрғыда археологиялық зерттеулер барысында Ә.Х. Марғұланның ерте темір дәуірін зерттеудегі үлкен жетістігі Сарыарқа аймағы «мұртты» обалардың ерекше шоғырланған жері екенін, басқа аймақтарда олардың мұндай мөлшерде кездеспейтінін атап өткендігі болды (Марғұлан, т.б., 1966).

Тас тізбекті обалар туралы М.П. Грязнов Большое Чебачье көлінің жағасындағы «мұртты» обаның зерттеулері негізінде бұл ескерткіштерді байыпты түрде ерте көшпенділер дәуірімен мерзімдеуге болатыны жөнінде пікір білдіреді (Грязнов, 1956: 10). 1950–60-шы жылдары М.К. Қадырбаев бұл ескерткіштерді кең көлемде зерттеп, алғаш типологиясын жасап, олардың мерзімдемесін анықтады. Ғалым өз еңбегінде «мұртты» оба ескерткішін бір мезгілге жататын үш элементті тұтас кешен ретінде қарастырды. М.К. Қадырбаев «тасмола» деп аталған мәдениетті ашып, «мұртты» оба кешенін осы мәдениетке тиесілі екені жөнінде ғылыми пікірін алға тартты. Автор тасмола мәдениетінің өмір сүрген уақыты ғалымның мерзімдеуі бойынша б.з.д. VII–III ғғ. мерзімдейді (Марғұлан және т.б., 1966: 390–399). Бұл мерзімдеулер өткен ғасырдағы пәнаралық зерттеулердің қатысуынсыз жасалғандығын ескеру қажет. М.К. Қадырбаев «мұртты» обалардың мерзімделуін батыс обадағы жерлеу құрылысы мен заттық материалдарды негізге ала отырып жасады.

«Мұртты» обалар жайлы ғылыми пікірлерге шолу жасауда жоғарыда аталған зерттеушілердің «тасмолалық», яғни ерте көшпенділік нұсқасына қарама-қарсы пікір бар екендігін атап өту қажет. Бұл пікірге сәйкес «мұртты» оба кешені ерте көшпенділердің обаларына жапсарласа салынған көне дәуірдің соңы мен ерте ортағасырлық кезеңге тиесілі ескерткіш болып табылады. Осы пікірді қуаттайтын С.С. Сорокин бірінші болып «мұртты» оба кешеніндегі үлкен оба мен оның шығыс үйіндісі бір мезгілде тұрғызылмағандығы жайлы ой айтады. Ғалымның пікірінше, ат жерленіп, қыш ыдыс қойылған кіші оба мен одан шығысқа қарай тартылған тас тізбектер кейініректе қаланған. Зерттеуші кешенді көне дәуірдің мәйіт жерленбейтін бұғытастары, ортағасырлық балбалды қоршаулары сияқты құрылыстар тобына жатқызады (Сорокин, 1981: 176).

Өткен ғасырдың соңғы ширегінде «мұртты» обаларды зерттеу қайта жанданып, М.К. Қадырбаев қалыптастырып кеткен тұжырым бойынша, бұл ескерткіштерді салу дәстүрін тасмола мәдениетінің өмір сүру мерзімімен байланыстыра отыра зерттелді. Жекелеген бірқатар ғылыми басылымдар жарияланып, «мұртты» обаларға қатысты мағлұматтар легі қалыптаса бастады (Арсланова 1975: 117–127). Мұндай жекелеген зерттеулер уақыт өте келе жаңа типологиялық тұжырымдар мен типтер пайда болуына алып келді. Тұжырымның негізгі ерекшелігі, «мұртты» обалардың барлық жағдайда бір кезеңге тән ескерткіш емес екендігі атап өтілді (Бейсенов, 1996: 39–40; Бейсенов, 1997).

Сарытау «мұртты» оба кешені орналасқан ауданда алғаш тас тізбекті ескерткіштер туралы Шаған өзені бойындағы № 2432 «мұртты» тас тізбек жайлы айтылады (Акишев, 1960: 171).

Ф.Х. Арсланованың ізденістері нәтижесінде 1965–72-ші жылдары Шемонаиха ауданындағы Зевакино қорымында 4 «мұртты» оба, Ұлан ауданындағы Қызылтас қорымында 4 және де қазіргі Б.Өтепов ауылынан батысқа қарай 1 км жерде 1 «мұртты» оба анықталады. Зевакино қорымындағы 3 тас тізбекті оба зерттелсе, Қызылтас қорымында 2 «мұртты» оба зерттеліп, зерттеу нәтижелері 1975 жылы жарияланады. Ф.Х. Арсланова ескерткіштерді б.з. III–V ғғ. жатқызады (Арсланова, 1975: 129).

Тарбағатай ауданында зерттеу жүргізген ғалымдар тобы барлау жұмыстары нәтижесінде 5 «мұртты» оба кешенін анықтады. 2 оба жекелеген ескерткіштер қатарынан болса (Шалқақ, Сынтас), қалған 3 оба (Сөк-2, Жыланды-2, Байғали-4) басқа ескерткіштер тобында орналасқан (Толлеубаев және т.б., 1998: 219).

Жоғарыда айтылған ескерткіштерде тек қазба жұмыстарымен шектелгендігін атап өту керек. Күрделі жерлеу-ғұрыптық негізде жасалған кешендердің мерзімделік мәселелерін анықтау тек қана C14 радиокөміртекті талдаулармен шешілетіндігі белгілі. XIX ғасырдың басынан бастап археологиядағы зерттеулердің екінші бөлігі ретінде пәнаралық талдаулар дамыды. Бұл өз кезегінде «мұртты» обалардың өмір сүру уақытын анықтау мәселелерін шешуге септігін тигізді. 2012–2013 жылдары археологтар тобы (жет. А.З. Бейсенов) Шыңғыстау таулы аудан аумағында кешенді барлау жұмыстарын жүргізіп, оның нәтижесінде Абай, Аягөз, Жарма және Жаңасемей аудандарының шегінде барлығы 36 «мұртты» оба анықталды (Бейсенов, т.б., 2017). Кейінірек барлау жұмыстары барысында табылған ескерткіштердің бірі – Қырыққүңгір қорымындағы «мұртты» обаға Ү.Ұ. Үмитқалиұлы тарапынан қазба жұмыстары жасалды (Үмитқалиұлы, 2015). Бұл нысанға жасалған пәнаралық талдаулар оның мерзімін б.з.д. VIII–V ғғ. аралығымен шектеуге мүмкіндік берді (Бейсенов, т.б., 2016: 253). Бұл хронологиялық фактіні анықтау үшін қайта C14 радиокөміртекті талдау жасалды. Нәтижесінде ғұн дәуірінің уақытын көрсетіп отыр. Бірнеше сүйектің болуы және бір нысаннан бірнеше талдаулардың алуды қажет етеді. Дәл осыған мысал ретінде, Көлбасы «мұртты» кешеніндегі қосымша обадан бірнеше сүйектердің әр жерден табылуын атап өтуге болады. Ескерткіштен зооморфты стилде жасалған Тасмола мәдениетіне тән түйенің басы бейнеленген қола бұйым табылды. Осыған байланысты, Қырыққүңгір немесе Көлбасы тәрізді ескерткіштердегі уақыт бойынша анықтау мәселелері әлі күн тәртібінде тұр (Бейсенов, 2020). Ерте сақ дәуіріне жатқызылуы «мұртты» обалардың мәдени және хронологиялық тұрғыдан толық анықталмағанын көрсетіп, әлі де терең зерттеулерді қажет ететінін айғақтайды.

Сарытау қорымындағы тас қоршауларға ұқсастық жағынан Қаратөбе қорымындағы № 6 «мұртты» оба ерекше назар аударуға тұрарлық. Оның құрылысында екі қатарлы тас шеңбердің болуы айрықша белгі ретінде көрсетілді. Нысанның шығыс үйіндісін Б.з. I–III ғасырларына жатқызған (Исин, 2018: 108–110).

Осы уақытқа дейін «мұртты» обаларды тіркеу, жаңадан ашу және жүйелеу жұмыстары да қарқынды жұмыс жасалып келеді. Нәтижесінде 400 астам «мұртты» обаға қатысты ескерткіштер қайта қарастырылды немесе жаңадан тіркеуге алынды. Соның ішінде 41 астам жаңа «мұртты» оба тіркелді (Бейсенов, др., 2025). «Мұртты обаларды зерттеу бойынша ірі көлемде мәліметтер базасының жинақталуы өз кезегінде типологиялық бөлу мәселелері және таралу аймағы бойынша мәселелердің шешімін табуға мүмкіндік береді.

Сарытау «мұртты» оба кешеніндегі радиокөміртекті талдаулардың нәтижелері осы уақытқа дейін «мұртты» обалармен байланысты нәтижелер бойынша Жамантас «мұртты» обасының мәліметтерімен сәйкес келеді. Нақты айтқанда, шығыс спутник-обадан алынған материалдармен сәйкес келеді. Алайда, негізгі обадағы жерлеу кешені ерте сақ кезеңімен мерзімделеді (Бейсенов, т.б., 2017а). Сарытау тас тізбекті құрылыс жатады. Сарытау кешені типологиялық және мерзімі жағынан (шығыс оба) Жамантас «мұртты» обасы жақын. Сонымен қатар 2 тип бойынша аналогиялық жағынан Таңдайлы-2 қорымындағы № 2 «мұртты» обаны жатқызуға болады. Алайда, батыс оба ерте сақ кезеңімен мерзімделгенмен, шығыс үйіндідегі жануар сүйегінен алынған нәтиже бойынша ғұн дәуіріне, яғни б.з. II–III ғасырларға тән (Бейсенов, др., 2016а).

Шығыс обадан немесе жалғыз үйінділі нысаннан алынған талдаулардың басым көпшілігі б.з. II–V ғасырлармен мерзімделеді. Бұл факт Қазақстанның орталық бөлігіндегі және РФ Орал маңы аймағындағы «мұртты» кешендердегі зерттеулермен тығыз байланысты (Грудочко, 2020; Бейсенов, др., 2025). Хронологиялық сараптамалардың барлығы дерлік ғұн кезеңінің дәуірін көрсеткенмен батыс үйіндідегі жерлеу кешенінен ертесак кезеңге жататын көрсеткіштер бар. Бұл өз кезегінде батыс жерлеу үйіндісі мен шығыс обаның ғасырлар бойы жалғасып келе жатқан өзара байланысының бар екендігін көрсетеді. Текей (Бейсенов, т.б., 2025) және Сарытау «мұртты» обаларының қорғантас кезеңінің жерлеуіне салынғандығы және Сарытау «мұртты» обасының шығыс үйіндісі б.з.д. II–I ғасырлармен мерзімделуі хронологиялық мәселелер бойынша әлі де зерттеулердің көптеп қажеттілігін көрсетеді. Әрине зерттеу жұмыстары Шығыс Сарыарқада өз жалғасын тауып келеді. Көкентау тауы маңында орналасқан Қаратөбе «мұртты» обасының типологиясы бойынша Сарытау «мұртты» обасына өте ұқсас. Батыс-шығыс үйінділері өзара жақын орналасқан. Авторлар ескерткішті б.з.д. II ғ. – б.з. II ғасырлармен мерзімдейді (Айткали, др., 2019: 220).

2025 жылы мақала авторларының бірі Д. Дүйсенбай тарапынан шығыс Сарыарқа жерінде, нақты айтқанда Абай облысы, Жаңасемей ауданында барлау жұмыстары жүргізілген болатын. Нәтижесінде 150 астам ескерткіш тіркелді. Оның 10-нан астамы «мұртты» обалар кешені. 2-типология бойынша Сарытау «мұртты» оба кешеніне ұқсас ескерткішке Абыралы «мұртты» обасын жатқызуға болады. Батыс-шығыс үйіндіден тұратын кешеннің болуы алдағы уақытта барлау-іздеу жұмыстары барысында көптеп табылатынын көрсетеді.

Қыш ыдыстың өрнегі бойынша, Ф.Х. Арсланова зерттеген Зевакино қорымындағы № 2 және Қызылтас қорымындағы № 2 «мұртты» обалардан табылған қыш кешеніне ұқсас. (Арсланова, 1975: кесте II, 1,5). Ғалым кіші үйіндіден табылған қыш ыдыстардың дайындау техникасы мен сапасы бойынша жерлеу керамикасынан күрт ерекшеленетінін атап өтеді. Бұл өте ауыр, өрескел, жалпақ түбі бар, биіктігі 28 см жететін, көбінесе асимметриялы болып келген сұр түсті ыдыстар екенін айтады (Арсланова, 1975: 127). «Мұртты» обаның шығыс үйіндісінен табылған көптеген қыш ыдыстардың барлығы дерлік қарапайым қыш ыдыс бөліктері.

«Мұртты» обалардың шығыс үйіндісінен ғұн дәуірімен мерзімделетін заттар кездеседі. Бұл тұжырымды Сарыарқада анықталған бірқатар «мұртты» обалардың материалдары дәлелдеп отыр. Мәселен, Таңдайлы-2 «мұртты» оба кешенінің негізгі обасы зерттеушілермен б.з.д. VIII–VII ғ. мерзімделсе, шығыс оба б.з. II–IV ғ. мерзімделді (Бейсенов, т.б., 2016а: 237).

Атасу-2 «мұртты» обасынан табылған ромб тәрізді жебе ұштары мен полихромды стильде жасалған бұйымдар б.з. V ғ. ортасы – екінші жартысымен мерзімделді (Бейсенов, т.б., 2018: 111).

Сарытау қорымындағы жерленген адамның басы солтүстік-шығысқа қаратылып жатқызылуы ұқсастықтары Текей қорымындағы «мұртты» оба кешенін де кездесті. Хронологиялық уақыты жағынан негізгі обадан алынған талдаулар бойынша б.з.д. IV–III ғасырларды берсе, шығыс обадан алынған жануар сүйектері ғұн дәуірін беріп тұр. Нақтырақ айтқанда, б.з. IV–V ғасырдың I ширегі. Уақыт аралығы жағынан батыс обада қорғантас кезеңіне тән болса, шығыс жағының нәтижелері ғұн дәуірімен сәйкес. Текей ескерткішіндегі негізгі обада қорғантас кезеңіне ұқсас элементтер бар. Қорғантас кезеңіне жерлеу ескерткіштері әдетте, шағын үйінділерден тұрады. Диаметрлері 3–8 м-ге, биіктіктері 0,15–0,6 м. Бүгінгі таңда Орталық Қазақстан аумағында барлығы 47 қорғантас жерлеу ескерткіштері тіркелген (Бейсенов, др., 2025). Барлығы дерлік оба үйінділерінің көлемі, құрылысы осы уақытқа дейін зерттелген қорғантас кезеңінің жерлеу орындарымен ұқсас болып келеді. Осындай «мұртты» обаларға қатысты күрделі хронологиялық ғылыми мәселелерді шешуде және оның ішінде қорғантас кезеңінің жерлеу ескерткіштерімен байланыстыра отырып зерттеуде көптеп археологиялық зерттеулер мен пәнаралық талдауларды жасау қажеттігін көрсетеді.

Зерттеу нәтижелері

Сарытау «мұртты» обасындағы жерлеу орнында ер адам жерленген. Сүйектің сақталуы өте жақсы. Қандай да бір ауытқушылық жоқ. Өмір сүрген уақытында қандай да бір ауру түрі анықталмады. Бас сүйегі өте жақсы сақталған. Дегенеративті өзгерістерге (ұзын сүйектердің пористылығы) қарай жасы 45–50 жас аралығында. Сүйектерінен жерленген адамның мығым, күшті екендігі байқалады. Жамбас пен ұзын сүйектердің эпифиздері толық қалыптасқан, бұл қаңқаның егде жастағы адамға тиесілі екенін көрсетеді.

Патологиялық ерекшеліктері: Қаңқа сүйектерінің басым бөлігінде диаметрі шамамен 2 мм болатын көптеген нүктелік шұңқырлар түріндегі жүйелі кеуектілігі (пористость) байқалады. Өзгерістер кең таралған сипатқа ие және оларды жасқа байланысты үдерістермен де, сондай-ақ қан түзу жүйесінің бұзылыстарымен (мысалы, анемиялық жағдайлар) байланыстыруға болады.

Оң жақ үлкен жіліншік (малая берцовая) сүйектің диафизінде шамамен 3 мм тереңдіктегі, қыры тегіс емес ойық түріндегі жергілікті шұңқыр тіркелді. Бұл өзгеріс периостальды қабаттану емес, сүйек тінінің резорбция ошағы ретінде талдалды. Белгінің этиологиясы анық емес: ол патологиялық қайта құрылуды (мысалы, инфекциялық немесе посттравматикалық үдеріс) көрсетуі мүмкін, бірақ постмортемдік тафономиялық әсерді де жоққа шығаруға болмайды.

Вариациялық ерекшеліктер: Бұл индивидте L5 бел омыртқасы мен сегізкөздің гемисакрализациясы тіркелді: сегізкөздің оң қанаты бел омыртқасына тән морфологияға ие, ал L5 сегізкөзге тән белгілерді көрсетеді. Мұндай бел-сегізкөз өтпелі омыртқалары (LSTV) салыстырмалы түрде жиі кездеседі — түрлі зерттеулер бойынша 4–30 % жағдайда. Олар эмбриогенез кезінде омыртқалардың қалыптасуының туа біткен ерекшелігі болып табылады. Көп жағдайда бұл өзгерістер патологиялық мәнге ие емес, дегенмен клиникалық тәжірибеде кейде ауырсыну синдромдарымен байланыстырылуы мүмкін. Остеоархеологияда мұндай белгі патология емес, анатомиялық вариация ретінде тіркеледі (Ortner, 2003).

S1 деңгейіндегі бірінші дорсальды тесіктің маңында қосымша сегізкөздік буын өсіндісі (accessory sacral facet) анықталды. Бұл вариацияны алғаш Derry (1911) сипаттаған және ол патологиялық мәні жоқ анатомиялық ерекшелік ретінде қарастырылады. Аталған екі вариация бір жақта тіркелген және бел-сегізкөз өтпелі аймағының туа біткен анатомиялық ерекшеліктерін көрсетеді. Бұл өзгерістер патологиялық процесс ретінде қарастырылмайды (Ortner, 2003: 5).

Сарытау «мұртты» оба кешенінен екі радиокөміртекті талдау нәтижелері алынды. Негізгі обадан алынған № 1 талдау уақыты Б.з.д. IV–I ғасырларды көрсетіп тұр. Хронологиялық дәуірі бойынша тасмола мәдениетіне тән емес. Жерлеу дәстүрі және адам басының бағыты бойынша қорғантас кезеңінің жерлеулеріне ұқсас. № 2 үлгі нәтижесі де б.з.д. II–I ғасырлармен мерзімделеді. Демек, екі талдаудың нәтижелерін сараптай келе соңғы сақ уақытымен шектеседі. Негізгі обاداғы тас жәшігінің үстіне жануар сүйегінің қойылуы қорғантас кезеңінің ғұрыптық рәсімдері ретінде қойылған (Бейсенов 2025: 190–193) болуы да мүмкін. Жануар сүйектерінің бастапқы орны тонау кезінде алынып кеткендіктен толықтай қорытынды шығару мүмкіндігі аздау.

Кесте 2 – Радиокөміртекті талдаулар нәтижелері
[Table 2 – Results of Radiocarbon Analyses]

Лаборатория номері	Ескерткіш	^{14}C BP	Калибрленген уақыты (1 ó, 68.3)	Калибрленген уақыты (2 ó, 95.4)
FTMC- GP12-1	Үлгі № 1 Сарытау «мұртты» кешені, негізгі оба Адам сүйегі	2140±28	10.8% 341–323 cal BC 39.0% 200–146 cal BC 18.4% 141–108 cal BC	17.6% 350–306 cal BC 77.9% 208–52 cal BC
FTMC- GP12-2	Үлгі № 1 Сарытау «мұртты» кешені, шығыс қосымша оба жануар сүйегі	2096±27	46.9% 152–89 cal BC 21.3% 81–54 cal BC	1.4% 196–185 cal BC 93.4% 179–42 cal BC 0.6% 8–3 cal BC

Қорытынды. Сарытау «мұртты» обасы Сарыарқаның шығыс нүктесінде орналасқан ғұрыптық-жерлеу ескерткіштерінің бірі. Тас тізбектері «мұртты» обаларда саны жағынан ең көп кездесетін 50 м-ге дейінгі қысқа «мұртшалы» обалар қатарына жатады. Кешеннің орталық құрылысы батыс үйіндіге тіркесе орналасқан шығыс үйіндіден тұрады. Ескерткіштің батыс үйіндісіндегі қабір шұңқырының ішінен тас жәшіктің ішіне қойылған адамның мүрдесі табылды. Жерленген адамның басы СШ бағытқа қаратылған.

Радиокөміртекті зерттеулер бойынша б.з.д. IV–I ғасырлармен мерзімделіп отыр. Бұл ескерткіштің соңғы сақ кезеңі және қорғантас кезеңінің жерлеу ескерткіштеріне де жататындығын көрсетеді. Заттық материалдардың жоқтығы және шығыс Сарыарқа жерінен осыған ұқсас «мұртты» обалардың аз зерттелуі ескерткішке байланысты нақты мәселелерді анықтауға қиындық тудырады.

Типологиялық бөлу бойынша «мұртты» обаларды зерттеу аясында Сарытау «мұртты» обасы тәрізді 2 тип жататын ескерткіштерді зерттеу өте маңызды. Батыс обаның сақ дәуіріне жататындығы ескере отырып, шығыс үйіндінің ғұн дәуірімен мерзімделетіні ескерткіштің өмір сүру уақыты бойынша ғылыми пікір алуандығына алып келеді. Батыс және шығыс обаның арасындағы уақыт кем дегенде 500–600 жыл болатындығы ежелгі тұрғындардың культтік-жерлеу дүниетанымын зерттеуде қызықты ойларды тудырады.

Сарытау кешені шығыс Сарыарқадағы «мұртты» оба ескерткіштерін зерттеуде өзіндік ерекшеліктері бар мәліметтерді көрсетіп отыр. Қорғантас кезеңіне тән материалдардың шығуы Орталық Қазақстандағы Текей тәрізді ұқсас жайттармен нақтылана түспек. Алдағы уақытта батыс-шығыс үйінділердегі пәнаралық талдаулар бойынша бұрыннан қозғалып келе жатқан ертесак дәуірі мен ғұн кезеңінің уақытын беріп келе жатса, қорғантас кезеңінің материалдары бар «мұртты» обаларда жаңа ғылыми мәселелерді тудырып отыр. Оны шешудің негізі болашақтағы зерттеу жұмыстары пәнаралық деңгейде жүргізіліп, бұл кешеннің хронологиялық тиесілігі бойынша жан-жақты ақпарат ұсынылуы қажет екенін атап өткіміз келіп отыр.

Әдебиеттер тізімі

- Айткали и др., 2019 — *Айткали А.К., Жунисханов А.С., Доумани Дупью П., Исин А.И., Рахманкулов Е., Курмангалиев А.К.* Новые данные о курганах с «усами» Восточного Казахстана // Маргулановские чтения – 2019: Материалы Междунар. археол. науч.-практ. конф., посвящ. 95-летию со дня рождения выдающ. казахстанского археолога К.А. Акишева. Нур-Султан: ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, 2019. С. 208–222.
- Акишев и др., 1960 — *Акишев К.А.* Археологическая карта Казахстана. Алма-Ата: Наука, 1960. 449 с.
- Алексеев, 1966 — *Алексеев В.П.* Остеометрия. Методика антропологических исследований. М.: Наука, 1966. 153 с.
- Алексеев, Дебец, 1964 — *Алексеев В.П., Дебец Г.Ф.* Краниометрия. Методика антропологических исследований. М.: Наука, 1964. 245 с.
- Арсланова, 1975 — *Арсланова Ф.Х.* Курганы с «усами» Восточного Казахстана // В: Древности Казахстана. Алма-Ата: Наука, 1975. С. 116–129.
- Ахинжанов, 1977 — *Ахинжанов С.М.* Курганы с «усами» на юго-западных склонах Каратау // Археологические исследования в Отраре / Отв. ред. К.А. Акишев. Алма-Ата: Наука, 1977. С. 72–81.
- Бейсенов и др., 2016а — *Бейсенов А.З., Дуйсенбай Д.Б., Ахияров И.К., Святко С.В.* Радиоуглеродные даты кургана с «усами» из могильника Тандайлы-2 в Центральном Казахстане // Евразия в кайнозое. Стратиграфия, палеоэкология, культуры. 2016. Вып. 5. С. 233–239.
- Бейсенов и др., 2016б — *Бейсенов А.З., Умиткалиев У.У., Кулькова М.А.* Радиоуглеродная дата кургана с «усами» Кырыкунгир (Восточная Сарыарка) // Евразия в кайнозое. Стратиграфия, палеоэкология, культуры. 2016. Вып. 5. С. 249–255.
- Бейсенов и др., 2017б — *Бейсенов А.З., Умиткалиев У., Дуйсенбай Д.Б.* Памятники хребта Чингистау // Археологическое наследие Центрального Казахстана: изучение и сохранение. Сб. статей, посвященный 70-летию Центрально-Казахстанской археологической экспедиции. Алматы: Науч.-исслед. центр истории и археологии Бегазы-Тасмола, 2017. Т. 2. С. 50–60.
- Бейсенов и др., 2018 — *Бейсенов А.З., Торгоев А.И., Дуйсенбай Д.Б., Ахияров И.К.* Курганы с «усами» Атасу-2 // Поволжская археология. 2018. № 3 (25). С. 103–117.
- Бейсенов и др., 2025 — *Бейсенов А.З., Ахияров И.К., Кукушкин И.А.* Исследование кургана с «усами» Текей, Центральный Казахстан // Теория и практика археологических исследований. 2025. Т. 37, № 1. С. 189–205.
- Бейсенов, 1996 — *Бейсенов А.З.* Культурно-ритуальные сооружения древних кочевников Центрального Казахстана // Изв. МН АН РК. Сер. обществ. наук. 1996. № 2. С. 31–40.
- Бейсенов, 1997 — *Бейсенов А.З.* Погребальные памятники и культурно-ритуальные сооружения древних кочевников Центрального Казахстана (VII–I вв. до н. э.): Автореф. дис. ... канд. ист. наук. Алматы, 1997.
- Бейсенов, 2020 — *Бейсенов А.З.* Находки костей животных в курганах с «усами» Центрального Казахстана // Теория и практика археологических исследований. 2020. Т. 1 (29). С. 122–134.
- Бейсенов и др., 2017а — *Бейсенов А.З., Дуйсенбай Д.Б., Святко С.В.* Курганы с «усами» Жамантас // Самарский научный вестник. 2017. № 3 (20). С. 227–231.
- Боталов и др., 2006 — *Боталов С.Г., Таиров А.Д., Любчанский И.Э.* Курганы с «усами» урало-казахстанских степей. Челябинск: Южно-Уральский филиал ИИА УрО РАН, 2006. 232 с.
- Грудочко, 2016 — *Грудочко И.В.* Курганы с «усами» урало-казахстанских степей (типология и хронология) // III Международный мадьярский симпозиум по археологии. Будапешт, 2016. С. 63–90.
- Грудочко, 2020 — *Грудочко И.В.* Курганы с «усами» эпохи поздней древности и раннего средневековья урало-казахстанских степей (IV–VII вв. н. э.). Будапешт: Martin Opitz, 2020. 205 с.
- Грязнов, 1956 — *Грязнов М.П.* Северный Казахстан в эпоху ранних кочевников // КСИИМК. 1956. Вып. 61. С. 8–16.
- Исин и др., 2018 — *Исин А., Жунисханов А., Айткали А., Рахманкулов Е.* Археологические памятники Семейтау и Кокентау в Восточном Казахстане // В: Алтай – түркі әлемінің алтын бесігі / Гл. ред. Ахметов Д. Усть-Каменогорск, 2018. С. 98–116.
- Кадырбаев, 1959а — *Кадырбаев М.К.* Исследование кургана с каменными грядами в Джамбульской области // Труды ИИАЭ АН КазССР. Т. 7. Алма-Ата, 1959. С. 89–97.
- Кадырбаев, 1959б — *Кадырбаев М.К.* Памятники ранних кочевников Центрального Казахстана // Труды ИИАЭ АН КазССР. Т. 7. 1959. С. 162–203.
- Маргулан и др., 1966 — *Маргулан А.Х., Акишев К.А., Кадырбаев М.К., Оразбаев А.М.* Древняя культура Центрального Казахстана. Алматы: Наука, 1966. 434 с.
- Оразбаев, 1969 — *Оразбаев А.М.* Курганы с «усами» в могильнике Джанайдар как архитектурный памятник // Культура древних скотоводов и земледельцев Казахстана / Отв. ред. К.А. Акишев. Алма-Ата: Наука, 1969. С. 175–191.
- Сорокин, 1981 — *Сорокин С.С.* К вопросу о толковании внекурганных памятников ранних кочевников Азии // Археологический сборник. Ленинград: ГЭ, 1981. Т. 22. С. 23–39.
- Толеубаев и др., 1998 — *Толеубаев А.Т., Бейсенов А.З., Омаров Г.К.* Курганы с каменными грядами на северных склонах Тарбагатай // Проблемы изучения и сохранения исторического наследия: Материалы междунар. археол. конф., посвященной памяти первого профессионального археолога Казахстана, лауреата премии им. Ч.Ч. Валиханова А.М. Оразбаева. Алматы, 1998. С. 218–224.

Умиткалиев, 2015 — Умиткалиев У.У. Курганы с «усами» как место проведения древних традиционных обрядов и обычаев // Великий Шёлковый путь и Казахское ханство на рубеже тысячелетий: Сб. материалов Междунар. историко-археол. конф. / Отв. ред. Е.Б. Сурыков. Тараз, 2015. С. 109–113.

Ortner, 2003 — Ortner D.J. Identification of Pathological Conditions in Human Skeletal Remains. Academic Press, 2003.

References

Ahinzhano, 1977 — Ahinzhano S.M. Kurgan s “usami” na yugo-zapadnykh sklonakh Karatau [A “moustache” kurgan on the south-western slopes of Karatau] // Arheologicheskie issledovaniya v Otrare. Ed. K.A. Akishev. Alma-Ata: Nauka, 1977. Pp. 72–81. (In Russ.).

Aitkali, et al., 2019 — Aitkali A.K., Zhunisxanov A.S., Doumani D.P., Isin A.I., Rakhmankulov E., Kurmangaliyev A.K. Novye dannye o kurganah s “usami” Vostochnogo Kazakhstana [New data on “moustache” kurgans of Eastern Kazakhstan] // Margulanovskie chteniya – 2019: Materialy Mezhdunarodnoy arheologicheskoy nauchno-prakticheskoy konferencii, posvyashch. 95-letiyu so dnya rozhdeniya vydayushch. kazakhstanskogo arheologa K.A. Akisheva. Nur-Sultan: ENU im. L.N. Gumileva, 2019. Pp. 208–222. (In Russ.).

Akishev, 1960 — Akishev K.A. Arheologicheskaya karta Kazakhstana [Archaeological map of Kazakhstan]. Alma-Ata: Nauka, 1960. 449 p. (In Russ.).

Alekseev, 1966 — Alekseev V.P. Osteometriya. Metodika antropologicheskikh issledovaniy [Osteometry. Methodology of anthropological research]. M.: Nauka, 1966. 153 p. (In Russ.).

Alekseev, Debets, 1964 — Alekseev V.P., Debets G.F. Kraniometriya. Metodika antropologicheskikh issledovaniy [Cranio-metry. Methodology of anthropological research]. M.: Nauka, 1964. 245 p. (In Russ.).

Arslanova, 1975 — Arslanova F.Kh. Kurgany s “usami” Vostochnogo Kazakhstana [“Moustache” kurgans of Eastern Kazakhstan] // Antiquities of Kazakhstan. Alma-Ata: Nauka, 1975. Pp. 116–129. (In Russ.).

Beisenov, et al., 2016a — Beisenov A.Z., Duysenbay D.B., Akhiyarov I.K., Svyatko S.V. Radiouglerodnye daty kurgana s “usami” iz mogil’nika Tandaily-2 v Tsentral’nom Kazakhstane [Radiocarbon dates of a “moustache” kurgan from the Tandaily-2 cemetery in Central Kazakhstan] // Evraziya v kajnozoe. Stratigrafiya, paleoecologiya, kultura. Issue 5. Irkutsk: ISU Publishing House, 2016. Pp. 233–239. (In Russ.).

Beisenov, et al., 2016b — Beisenov A.Z., Umitkaliev U.U., Kul’kova M.A. Radiouglerodnaya data kurgana s “usami” Kyrykungir (Vostochnaya Saryarka) [Radiocarbon date of the “moustache” kurgan of Kyrykungir (Eastern Saryarka)] // Evraziya v kajnozoe. Stratigrafiya, paleoecologiya, kultura. Issue 5. Irkutsk: ISU Publishing House, 2016. Pp. 249–255. (In Russ.).

Beisenov et al., 2017a — Beisenov A.Z., Duysenbay D.B., Svyatko S.V. Kurgan s “usami” Zhamantas [The “moustache” kurgan of Zhamantas] // Samarskiy nauchnyy vestnik. 2017. No. 3(20). Pp. 227–231. (In Russ.).

Beisenov, et al., 2017b — Beisenov A.Z., Umitkaliev U.U., Duysenbay D.B. Pamyatniki khrebta Chingistau [Monuments of the Chingistau Ridge] // Arheologicheskoe nasledie Tsentral’nogo Kazakhstana: izuchenie i sokhranenie. Vol. 2. Almaty: Nauch.-issled. tsentr istorii i arheologii Begazy-Tasmola, 2017. Pp. 50–60. (In Russ.).

Beisenov, et al., 2018 — Beisenov A.Z., Torgoev A.I., Duysenbay D.B., Akhiyarov I.K. Kurgan s “usami” Atasu-2 [The “moustache” kurgan of Atasu-2] // The Volga River Region Archaeology. 2018. No. 3(40). Pp. 103–117. (In Russ.).

Beisenov, et al., 2025 — Beisenov A.Z., Akhiyarov I.K., Kukushkin I.A. Issledovanie kurgana s “usami” Tekey, Tsentral’nyy Kazakhstan [Investigation of the “moustache” kurgan of Tekey, Central Kazakhstan] // Teoriya i praktika arheologicheskikh issledovaniy. 2025. Vol. 37. No. 1. Pp. 189–205. (In Russ.).

Beisenov, 1996 — Beisenov A.Z. Kultovo-ritual’nye sooruzheniya drevnikh nomadov Tsentral’nogo Kazakhstana [Cult and ritual constructions of ancient nomads of Central Kazakhstan] // Izvestiya MN AN RK. Ser. obshch. nauk., 1996. No. 2. Pp. 31–40. (In Russ.).

Beisenov, 1997 — Beisenov A.Z. Pogrebal’nye pamyatniki i kultovo-ritual’nye sooruzheniya drevnikh nomadov Tsentral’nogo Kazakhstana (VII–I vv. do n. e.) [Burial monuments and cult-ritual structures of ancient nomads of Central Kazakhstan (7th–1st centuries BC)]. Abstract of Cand. Hist. Sci. Diss. Almaty, 1997. (In Russ.).

Beisenov, 2020 — Beisenov A.Z. Nahodki kostey zhiivotnykh v kurganakh s “usami” Tsentral’nogo Kazakhstana [Animal bone finds in “moustache” kurgans of Central Kazakhstan] // Teoriya i praktika arheologicheskikh issledovaniy. 2020. No. 1(29). Pp. 122–134. (In Russ.).

Botalov, et al., 2006 — Botalov S.G., Tairov A.D., Lyubchanskiy I.E. Kurgany s “usami” uralo-kazakhstanskikh stepey [“Moustache” kurgans of the Ural-Kazakhstan steppes]. Chelyabinsk: Yuzhno-Uralskiy filial IIA UrO RAN, 2006. 232 p. (In Russ.).

Grudochko, 2016 — Grudochko I.V. Kurgany s “usami” uralo-kazakhstanskikh stepey (tipologiya i khronologiya) [“Moustache” kurgans of the Ural-Kazakhstan steppes: typology and chronology] // III Mezhdunarodnyy madyarskiy simpozium po arheologii. Budapest, 2016. Pp. 63–90. (In Russ.).

Grudochko, 2020 — Grudochko I.V. Kurgany s “usami” epokhi pozdney drevnosti i rannego srednevekov’ya uralo-kazakhstanskikh stepey (IV–VII vv. n. e.) [“Moustache” kurgans of the Late Antiquity and Early Middle Ages in the Ural-Kazakhstan steppes (4th–7th centuries AD)]. Budapest: Martin Opitz, 2020. 205 p. (In Russ.).

Gryaznov, 1956 — Gryaznov M.P. Severnyy Kazakhstan v epokhu rannikh kochevnikov [Northern Kazakhstan in the epoch of early nomads] // KSIIMK. Issue 61. Leningrad: Akademiya nauk SSSR, 1956. Pp. 8–16. (In Russ.).

Isin, et al., 2018 — *Isin A., Zhunisxanov A., Aitkali A., Rakhmankulov E.* Arheologicheskie pamyatniki Semeitau i Kokentau v Vostochnom Kazahstane [Archaeological sites of Semeitau and Kokentau in Eastern Kazakhstan] // *Altay – türki aleminin altyn besigi* [Altai – the golden cradle of the Turkic world]. Ed. D. Akhmetov. Ust-Kamenogorsk, 2018. Pp. 98–116. (In Russ.).

Kadyrbaev, 1959 — *Kadyrbaev M.K.* Issledovanie kurgana s kamennymi gryadami v Dzhambul'skoy oblasti [Investigation of a kurgan with stone ridges in Dzhambul region] // *Trudy IIAE AN KazSSR*. Vol. 7. Alma-Ata: Nauka, 1959. Pp. 89–97. (In Russ.).

Margulan, et al., 1966 — *Margulan A.Kh., Akishev K.A., Kadyrbaev M.K., Orazbaev A.M.* Drevnyaya kultura Tsentral'nogo Kazahstana [Ancient culture of Central Kazakhstan]. Almaty: Nauka, 1966. 434 p. (In Russ.).

Orazbaev, 1969 — *Orazbaev A.M.* Kurgan s “usami” v mogil'nike Zhanaidar kak arkhitekturnyy pamyatnik [The “moustache” kurgan at the Zhanaidar cemetery as an architectural monument] // *Kultura drevnikh skotovodov i zemledeltsev Kazahstana*. Ed. K.A. Akishev. Alma-Ata: Nauka, 1969. Pp. 175–191. (In Russ.).

Ortner, 2003 — *Ortner D.J.* Identification of Pathological Conditions in Human Skeletal Remains. Academic Press, 2003.

Sorokin, 1981 — *Sorokin S.S.* K voprosu o tolkovanii vnekurgannykh pamyatnikov rannikh kochevnikov Azii [On the interpretation of extra-kurgan monuments of early nomads in Asia] // *Arheologicheskiy sbornik*. Vol. 22. Leningrad: GE, 1981. Pp. 23–39. (In Russ.).

Toleubaev, et al., 1998 — *Toleubaev A.T., Beisenov A.Z., Omarov G.K.* Kurgany s kamennymi gryadami na severnykh sklonakh Tarbagataya [Kurgans with stone ridges on the northern slopes of Tarbagatai] // *Problemy izucheniya i sokhraneniya istoricheskogo naslediya*. Almaty, 1998. Pp. 218–224. (In Russ.).

Umitkaliev, 2015 — *Umitkaliev U.U.* Kurgany s “usami” kak mesto provedeniya drevnikh traditsionnykh obryadov i obyayev [“Moustache” kurgans as places of traditional rituals and customs] // *Velikiy Shelkovyy put' i Kazahskoe khanstvo na rubezhe tysyacheletiy*. Ed. E.B. Surykov. Taraz, 2015. Pp. 109–113. (In Russ.).

CONTENTS

HISTORIOGRAPHY AND SOURCE STUDIES

Ermakhanova R.B., Dukenbayeva Z.O.

SHERKHAN MURTAZA'S DIARY ENTRIES AS A HISTORICAL SOURCE OF THE EARLY PERIOD OF INDEPENDENT KAZAKHSTAN.....1260

Karatayev A.A., Sabitov Zh.M.

THE KAZAKH KHANATE IN CHINESE HISTORIOGRAPHY.....1276

Toraigyrov E.M.

KAZAKH-DZUNGARIAN AND KAZAKH-KALMYK RELATIONS IN THE 20TH YEARS OF THE 18TH CENTURY.....1287

HISTORY

Kabuldinov Z.E.

ABAI KUNANBAIULY – A GREAT POET, THE FOUNDER OF KAZAKH WRITTEN LITERATURE.....1299

Abenova G.A.

FROM THE HISTORY OF KAZAKHS DEFENDING TRADITIONAL NOMADIC SETTLEMENTS ON THE RIGHT BANK OF THE IRTYSH RIVER IN THE CONDITIONS OF THE WEAKENING OF THE DZUNGARS (MID-1750S).....1310

Aitimbaev A., Sandybayeva A.

HISTORY OF POLITICAL REPRESSIONS: THE FATES OF INDIVIDUALS IN SOUTH KAZAKHSTAN.....1326

Asilguzhin R.R., Ryskildin A.Kh., Asylguzhin A.R.

ARAB-MUSLIM HISTORIOGRAPHICAL TRADITION ABOUT THE BASHKURTS IN THE MIDDLE EAST.....1343

Akhmet Sh., Oshan Zh., Qadilbek M.

THE MIGRATION OF THE UAQ CLAN TO THE ALTAI REGION (BASED ON GENEALOGICAL AND HISTORICAL SOURCES).....1358

Zhetpisbay N., Shotanova G., Satenova M.

THE IMPACT OF THE 1868 REFORM ON THE TRADITIONAL KAZAKH SOCIETY: ADMINISTRATIVE TRANSFORMATIONS AND RELIGIOUS POLICY.....1376

Ibragimov M.A., Ismailov S.S., Aitmukhambetov A.A.

FORMATION AND ADAPTATION OF THE GERMAN POPULATION IN THE TARANOV DISTRICT OF KOSTANAY REGION DURING THE 1940S.....1393

Krasnobayeva N., Aubakirova Zh.

THE SYSTEM OF CORRECTIONAL LABOR CAMPS IN EASTERN KAZAKHSTAN: RECONSTRUCTION BASED ON NEW ARCHIVAL SOURCES.....1412

Musagaliyeva A.S.

GERMANS-DEPRIVED OF RIGHTS IN AKMOLINSK REGION (1928 – EARLY 1930S).....1430

Mukhatova O.Kh., Doskarayeva A.A.

17TH-CENTURY KAZAKH-BUKHARA RELATIONS IN THE REPORTS OF RUSSIAN AMBASSADORS.....1444

Stolyarova E.O., Omirzak T.E., Ualtayeva A.S.

FAMILY AND FERTILITY IN THE CONDITIONS OF MODERNIZATION.....1459

Suleimenova D.K., Zhumabayeva A.A.

THE IMAGE OF TOKHTAMYSH KHAN IN TIMURID SOURCES.....1474

Tleubayev Sh.B., Konkabayeva A.N.

SOME HISTORIOGRAPHICAL ASPECTS OF THE HISTORY OF THE 1916 UPRISING IN THE SEMIRECHESK REGION.....1487

Shashayeva M.A., Kozybayeva M.M.

THE PROBLEM OF EQUALITY OF KAZAKH WOMEN IN SCIENTIFIC AND LITERARY WORKS OF THE ALASH INTELLIGENTSIA OF THE EARLY 20TH CENTURY.....1504

ETHNOLOGY/ANTHROPOLOGY

Kalmenov M., Bizhanova A.

EARTH BURIAL GROUNDS LOCATED IN THE CENTRAL SECTOR OF THE NECROPOLIS OF THE ZHAYIK SETTLEMENT (BASED ON THE RESULTS OF ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN 2015).....1518

Toktabay A.U., Dossymbetov N.A.

SOME ASPECTS OF THE AGRICULTURAL OF KAZAKHS.....1530

Umitkaliyev U., Duysenbai D., Kassenali A.

SARYTAU RITUAL AND BURIAL COMPLEX (RESULTS OF THE 2021 ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS).....1545

МАЗМҰНЫ

ТАРИХНАМА ЖӘНЕ ДЕРЕКТАНУ

Ермаханова Р.Б., Дүкенбаева З.О. ШЕРХАН МҰРТАЗАНЫҢ КҮНДЕЛІК ЖАЗБАЛАРЫ ҚАЗАҚСТАН ТӘУЕЛСІЗДІГІ АЛҒАШҚЫ КЕЗЕҢІНІҢ ТАРИХИ ДЕРЕККӨЗІ РЕТІНДЕ.....	1260
Қаратаев Ә., Сабитов Ж. ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫ ТУРАЛЫ ҚЫТАЙ ТАРИХНАМАСЫ.....	1276
Торайғыров Е.М. XVIII ҒАСЫРДЫҢ 20-ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ-ЖОҒҒАР ЖӘНЕ ҚАЗАҚ-ҚАЛМАҚ ҚАТЫНАСТАРЫ.....	1287

ТАРИХ

Қабылдинов З.Е. АБАЙ ҚҰНАНБАЙҰЛЫ – ҰЛЫ АҚЫН, ҚАЗАҚ ЖАЗБА ӘДЕБИЕТІНІҢ НЕГІЗІН ҚАЛАУШЫ.....	1299
Абенова Г.А. ЖОҒҒАРЛАРДЫҢ ӘЛСІРЕУІ ЖАҒДАЙЫНДА ҚАЗАҚТАРДЫҢ ЕРТИСТІҢ ОҢ ЖАҒАЛАУЫНДАҒЫ ДӘСТҮРЛІ ҚОНЫСТАРЫН ҚОРҒАУ ТАРИХЫНАН (1750-ЖЫЛДАРДЫҢ ОРТАСЫ).....	1310
Айтмұбаев А.Т., Сандыбаева А.Д. САЯСИ ҚУҒЫН-СҮРГІН ТАРИХЫ: ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ТҰЛҒАЛАРЫНЫҢ ТАҒДЫРЫ.....	1326
Асылғужин Р.Р., Рыскильдин А.Х., Асылғужин А.Р. ТАЯУ ШЫҒЫСТАҒЫ БАШҚҰРТТАР ТУРАЛЫ АРАБ-МҰСЫЛМАН ТАРИХНАМАЛЫҚ ДӘСТҮРІ.....	1343
Ахмет Ш., Ошан Ж., Қадылбек М. УАҚТАРДЫҢ АЛТАЙ Өңіріне қоныстануы (ШЕЖІРЕЛІК ЖӘНЕ ТАРИХИ ДЕРЕКТЕР НЕГІЗІНДЕ).....	1358
Жетпісбай Н., Шотанова Ғ., Сатенова М. 1868 ж. РЕФОРМАНЫҢ ДӘСТҮРЛІ ҚАЗАҚ ҚОҒАМЫНА ӘСЕРІ: ӘКІМШІЛІК ӨЗГЕРІСТЕР МЕН ДІН САЯСАТЫ.....	1376
Ибрагимов М.А., Исмаилов С.С., Айтмұхамбетов А.А. 1940-ЖЫЛДАРДАҒЫ ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫ ТАРАН АУДАНЫНДАҒЫ НЕМІС ХАЛҚЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН БЕЙІМДЕЛУІ.....	1393
Қраснобаева Н.Л., Аубакирова Ж.С. ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЕҢБЕКПЕН ТҮЗЕУ ЛАГЕРЬЛЕРІНІҢ ЖҮЙЕСІ: ЖАҢА МҰРАҒАТТЫҚ КӨЗДЕРІ НЕГІЗІНДЕ ҚАЛПЫНА КЕЛТПІРУ.....	1412
Мұсағалиева А.С. АҚМОЛА ОБЛЫСЫНДАҒЫ «САЙЛАУ ҚҰҚЫҒЫНАН АЙЫРЫЛҒАН» НЕМІСТЕР (1928 Ж. – 1930 Ж. БАСЫ).....	1430
Мұхатова О.Х., Досқараева А.А. ОРЫС ЕЛШІЛЕРІНІҢ ЕСЕПТЕРІНДЕГІ XVII ҒАСЫРДАҒЫ ҚАЗАҚ-БҰХАР ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТАРЫ.....	1444
Столярова Э.О., Өмірзақ Т.Е., Уалтаева А.С. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖАҢҒЫРТУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ОТБАСЫ ЖӘНЕ ТУУ ДЕҢГЕЙІ.....	1459
Сүлейменова Д.Қ., Жумабаева А.А. ТИМУРИДТІК ДЕРЕККӨЗДЕРДЕГІ ТОҚТАМЫС – ХАН БЕЙНЕСІ.....	1474
Тілеубаев Ш.Б., Қоңқабаева А.Н. ЖЕТІСУ ОБЛЫСЫНДАҒЫ 1916 ЖЫЛҒЫ КӨТЕРІЛІС ТАРИХЫНЫҢ ТАРИХНАМАСЫНЫҢ КЕЙБІР АСПЕКТІЛЕРІ.....	1487
Шашаева М.А., Қозыбаева М.М. XX ҒАСЫРДЫҢ БАСЫНДАҒЫ АЛАШ ЗИЯЛЫЛАРЫНЫҢ ҒЫЛЫМИ ЖӘНЕ ӘДЕБИ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ ҚАЗАҚ ӘЙЕЛДЕРІ ТЕНДІГІ МӘСЕЛЕСІ.....	1504

ЭТНОЛОГИЯ/АНТРОПОЛОГИЯ

Калменов М.Д., Бижанова А.Е. ЖАЙЫҚ ҚАЛАШЫҒЫ ҚОРЫМЫНЫҢ ОРТАЛЫҚ БӨЛІМІНДЕГІ ЖЕРЛЕУ ОРЫНДАРЫ (2015 ЖЫЛЫ АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕРДІҢ НӘТИЖЕЛЕРІ БОЙЫНША).....	1518
Тоқтабай А.У., Досымбетов Н.А. ҚАЗАҚТАРДЫҢ ЕГІНШІЛІК МӘДЕНИЕТІНІҢ КЕЙБІР ҚЫРЛАРЫ.....	1530
Үмітқалиев Ұ., Дүйсенбай Д., Қасенәлі А. САРЫТАУ ҒҰРЫПТЫҚ-ЖЕРЛЕУ КЕШЕНІ (2021 ЖЫЛҒЫ АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕРДІҢ НӘТИЖЕЛЕРІ).....	1545

СОДЕРЖАНИЕ

ИСТОРИОГРАФИЯ И ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЕ

Ермаханова Р.Б., Дукенбаева З.О. ДНЕВНИКОВЫЕ ЗАПИСИ ШЕРХАНА МҰРТАЗЫ КАК ИСТОРИЧЕСКИЙ ИСТОЧНИК РАННЕГО ПЕРИОДА НЕЗАВИСИМОГО КАЗАХСТАНА.....	1260
Каратаев А.А., Сабитов Ж.М. КАЗАХСКОЕ ХАНСТВО В КИТАЙСКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ.....	1276
Торайгыров Е.М. КАЗАХСКО-ДЖУНГАРСКИЕ И КАЗАХСКО-КАЛМЫЦКИЕ ОТНОШЕНИЯ В 20-Е ГОДЫ XVIII ВЕКА.....	1287

ИСТОРИЯ

Кабульдинов З.Е. АБАЙ КУНАНБАЙУЛЫ – ВЕЛИКИЙ ПОЭТ, ОСНОВОПОЛОЖНИК КАЗАХСКОЙ ПИСЬМЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ.....	1299
Абенова Г.А. ИЗ ИСТОРИИ ОТСТАИВАНИЯ КАЗАХАМИ ТРАДИЦИОННЫХ КОЧЕВИЙ НА ПРАВОБЕРЕЖЬЕ ИРТЫША В УСЛОВИЯХ ОСЛАБЛЕНИЯ ДЖУНГАР (СЕРЕДИНА 1750-Х ГОДОВ).....	1310
Айтимбаев А.Т., Сандыбаева А.Д. ИСТОРИЯ ПОЛИТИЧЕСКИХ РЕПРЕССИЙ: СУДЬБЫ ЛИЧНОСТЕЙ ЮЖНОГО КАЗАХСТАНА.....	1326
Асылгужин Р.Р., Рыскильдин А.Х., Асылгужин А.Р. АРАБО-МУСУЛЬМАНСКАЯ ИСТОРИОГРАФИЧЕСКАЯ ТРАДИЦИЯ О БАШКУРТАХ НА БЛИЖНЕМ ВОСТОКЕ.....	1343
Ахмет Ш., Ошан Ж., Кадылбек М. ИСТОРИЯ ПЕРЕСЕЛЕНИЯ РОДА УАК В АЛТАЙСКИЙ РЕГИОН (НА ОСНОВЕ ШЕЖИРЕ И ИСТОРИЧЕСКИХ ИСТОЧНИКОВ).....	1358
Жетписбай Н., Шотанова Г., Сатенова М. ВЛИЯНИЕ РЕФОРМЫ 1868 г. НА ТРАДИЦИОННОЕ ОБЩЕСТВО КАЗАХОВ: АДМИНИСТРАТИВНЫЕ ПРЕОБРАЗОВАНИЯ И РЕЛИГИОЗНАЯ ПОЛИТИКА.....	1376
Ибрагимов М.А., Исмаилов С.С., Айтмухамбетов А.А. ФОРМИРОВАНИЕ И АДАПТАЦИЯ НЕМЕЦКОГО НАСЕЛЕНИЯ В ТАРАНОВСКОМ РАЙОНЕ КОСТАНАЙСКОЙ ОБЛАСТИ В 1940-Е ГОДЫ.....	1393
Краснобаева Н.Л., Аубакирова Ж.С. СИСТЕМА ИСПРАВИТЕЛЬНО-ТРУДОВЫХ ЛАГЕРЕЙ В ВОСТОЧНОМ КАЗАХСТАНЕ: РЕКОНСТРУКЦИЯ ПО НОВЫМ АРХИВНЫМ ИСТОЧНИКАМ.....	1412
Мусагалиева А.С. НЕМЦЫ-ЛИШЕНЦЫ В АКМОЛИНСКОЙ ОБЛАСТИ (1928 Г. – В НАЧАЛЕ 1930 ГГ.).....	1430
Мухатова О.Х., Доскараева А.А. КАЗАХСКО-БУХАРСКИЕ ОТНОШЕНИЯ XVII ВЕКА В ОТЧЕТАХ РУССКИХ ПОСЛОВ.....	1444
Столярова Э.О., Омирзак Т.Е., Уалтаева А.С. СЕМЬЯ И РОЖДАЕМОСТЬ В УСЛОВИЯХ МОДЕРНИЗАЦИИ КАЗАХСТАНА.....	1459
Сулейменова Д.Қ., Жумабаева А.А. ОБРАЗ ТОКТАМЫШ ХАНА В ТИМУРИДСКИХ ИСТОЧНИКАХ.....	1474
Тлеубаев Ш.Б., Конкабаева А.Н. НЕКОТОРЫЕ ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИСТОРИИ ВОССТАНИЯ 1916 ГОДА В СЕМИРЕЧЕНСКОЙ ОБЛАСТИ.....	1487
Шашаева М.А., Козыбаева М.М. ПРОБЛЕМА РАВЕНСТВА КАЗАХСКИХ ЖЕНЩИН В НАУЧНЫХ И ЛИТЕРАТУРНЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ АЛАШСКОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ НАЧАЛА XX ВЕКА.....	1504

ЭТНОЛОГИЯ/АНТРОПОЛОГИЯ

Калменов М.Д., Бижанова А.Е. ГРУНТОВЫЕ МОГИЛЬНИКИ, РАСПОЛОЖЕННЫЕ НА ЦЕНТРАЛЬНОМ СЕКТОРЕ НЕКРОПОЛЯ ГОРОДИЩА ЖАЙЫК (ПО РЕЗУЛЬТАТАМ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ В 2015 ГОДУ).....	1518
Токтабай А.У., Досымбетов Н.А. НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ЗЕМЛЕДЕЛЬЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ КАЗАХОВ.....	1530
Умиткалиев У., Дуйсенбай Д., Касналы А. САРЫТАУСКИЙ ПОМИНАЛЬНО-ПОГРЕБАЛЬНЫЙ КОМПЛЕКС (РЕЗУЛЬТАТЫ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ 2021 ГОДА).....	1545

ASIAN JOURNAL “STEPPE PANORAMA”

2025. 12 (5)

Бас редактор:

Қабылдинов З.Е.

Компьютерде беттеген:

Копеева С.Ж.

Құрылтайшысы және баспагері:

Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті

Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Редакция мен баспаның мекен-жайы:

050010, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй

ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Журнал сайты: <https://ajspiie.com>

Ш.Ш. Уәлиханов ат. ТЖЭИ басылған:

050010 Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй